

انحراف در ورزش از دیدگاه جامعه‌شناسی ورزشی

دکتر امیرحسین مهرصفر (استادیار دانشگاه سمنان)

چرا باید از «انحراف» در ورزش سخن گفت؟ نگاهی انتقادی به پشت صحنه
نهاد ورزش

ورزش: نه فقط عرصه فضیلت

ورزش در گفتمان عمومی با ارزش‌هایی چون سلامت، اخلاق، جوانمردی و افتخار پیوند دارد. خانواده‌ها، مدارس، دولت‌ها و رسانه‌ها ورزشکاران را الگوی اجتماعی معرفی می‌کنند.

اما جامعه‌شناسی ورزش یادآوری می‌کند که ورزش همان‌قدر که می‌تواند اخلاق و همبستگی تولید کند، می‌تواند محل بروز خشونت، تبعیض، فساد، دوپینگ، تبانی، قمار و نژادپرستی نیز باشد. میدان ورزش، میدان تعارض میان ارزش‌ها، منافع و ساختارهای قدرت است.

انحراف: مسئله فردی یا ساختاری؟

پرسش اصلی جامعه‌شناسی

پرسش اصلی این نیست که «چه کسی خطا کرد؟» بلکه این است: چه شرایطی باعث شد آن خطا ممکن، قابل توجیه، پنهان یا حتی تشویق شود؟

ریشه‌های ساختاری

دوپینگ، خشونت هواداران یا تبانی، هرچند توسط افراد انجام می‌شود، اما اغلب ریشه‌های ساختاری دارد: فشار برای پیروزی، منطق سودآوری، نظام پاداش ناعادلانه و فرهنگ سکوت.

مفهوم انحراف در جامعه‌شناسی ورزش

انحراف به رفتاری گفته می‌شود که از هنجارهای پذیرفته‌شده فاصله می‌گیرد. اما این تعریف در ورزش پیچیده‌تر است؛ هنجارهای ورزشی همیشه ثابت، جهانی و بی‌طرف نیستند.

نسبیت هنجار

خشونت بدنی در بوکس قانونی است، اما در والیبال انحراف آشکار. تحمل درد فضیلت است، اما نادیده‌گرفتن آسیب، انحراف سازمانی.

سه سطح تمایز

جامعه‌شناسی ورزش میان قانونی بودن، اخلاقی بودن و هنجاری بودن تمایز قائل می‌شود. رفتاری ممکن است قانونی اما اخلاقاً مسئله‌دار باشد.

زمینه‌مندی تحلیل

فشار مربی برای کاهش وزن سریع ممکن است قانوناً قابل پیگیری نباشد، اما نوعی خشونت ساختاری علیه بدن ورزشکار است.

نظریه فشار ساختاری

نمونه‌های عملی

- ورزشکاری که با افت عملکرد قراردادش را از دست می‌دهد، در برابر دوپینگ آسیب‌پذیرتر است
- باشگاه با بحران مالی نسبت به تبانی حساسیت کمتری نشان می‌دهد
- انحراف گاهی از دل ساختاری تولید می‌شود که پیروزی را مطلق می‌کند اما شرایط برابر فراهم نمی‌سازد

منطق فشار

در ورزش حرفه‌ای، موفقیت به قرارداد، شهرت، درآمد و بقای شغلی تبدیل می‌شود. وقتی ساختار می‌گوید «باید ببری» اما ابزارهای مشروع محدود است، گرایش به ابزارهای نامشروع افزایش می‌یابد.

نظریه برچسب‌زنی و یادگیری اجتماعی

نظریه یادگیری اجتماعی

رفتارهای انحرافی در تعامل با دیگران آموخته می‌شوند. اگر در محیط ورزشی، قانون‌شکنی «زرنگی» و خشونت «غیرت» تعریف شود، احتمال انحراف افزایش می‌یابد. نوجوان فقط تکنیک یاد نمی‌گیرد؛ فرهنگ تیم را نیز می‌آموزد.

نظریه برچسب‌زنی

انحراف در فرآیند تعریف اجتماعی رفتار نیز هست. رسانه‌ها و نهادها تصمیم می‌گیرند چه رفتاری انحرافی نامیده شود. ورزشکار مشهور ممکن است با تساهل بیشتری روبه‌رو شود، در حالی که ورزشکار کم‌نام سریع‌تر حذف می‌شود.

نظریه‌های جامعه‌شناختی

نظریه کنترل اجتماعی

افراد زمانی کمتر منحرف می‌شوند که پیوندهای اجتماعی، نظارت مؤثر، اعتماد نهادی و هنجارهای اخلاقی قوی وجود داشته باشد.

عوامل افزایش انحراف

1
نهادهای نظارتی ضعیف، قدرت نامحدود مربی، نبود گزارش‌دهی امن

عوامل کاهش انحراف

2
شفافیت، آموزش اخلاقی، حمایت از افشاگران، نظارت مستقل

نتیجه

3
مبارزه با انحراف فقط با مجازات فردی ممکن نیست؛ نیازمند طراحی نهادی است

دوپینگ: بدن، قدرت و اخلاق

دوپینگ از دیدگاه جامعه‌شناسی فقط مسئله پزشکی نیست؛ مسئله‌ای درباره بدن، فشار موفقیت، عدالت، تکنولوژی، اقتصاد و اخلاق است.

ورزش حرفه‌ای از ورزشکار می‌خواهد بدن خود را تا مرزهای توان انسانی پیش ببرد. مرز میان «بهینه‌سازی مشروع» و «تقلب نامشروع» پیچیده است. تغذیه تخصصی، مکمل‌ها و جراحی‌های پیشرفته مجازند؛ اما برخی مواد ممنوع‌اند. پرسش جامعه‌شناختی این است: چه کسی این مرز را تعیین می‌کند و چرا؟

دوپینگ: نابرابری و منطق افراطی عملکرد

و مبارزه جهانی WADA

نظام جهانی ضد دوپینگ را WADA تنظیم می‌کند. بیش از ۳۰۰ تحریم علیه ورزشکاران روس در ارتباط با داده‌های آزمایشگاه مسکو اعمال شده است.

بدن به مثابه ابزار

ورزشکاری که از کودکی یاد گرفته ارزشش به مدال بستگی دارد، بدن خود را نه هویت انسانی، بلکه ابزار تولید نتیجه می‌بیند. دوپینگ نوعی «منطق افراطی عملکرد» است.

مسئله نابرابری

همه ورزشکاران به امکانات برابر دسترسی ندارند. دوپینگ هم مسئله اخلاق فردی است و هم مسئله ساختارهای نابرابر ورزش جهانی.

خشونت در ورزش: از میدان تا سکوها

ریشه‌های اجتماعی

خشونت ورزشی ریشه در فرهنگ مردانگی، هویت گروهی، فشار رقابت، ناکامی اجتماعی و رسانه‌ای سازی دشمنی دارد. وقتی مسابقه به «جنگ» تشبیه شود و شکست به «تحقیر جمعی»، زمینه خشونت افزایش می‌یابد.

اشکال خشونت

- در بازی: ضربه عمدی، انتقام‌گیری، آسیب‌زدن آگاهانه
- در حاشیه: درگیری هواداران، تخریب اموال، حمله به داوران
- نمادین: توهین نژادی، تحقیر جنسیتی، زبان نفرت

خشونت هواداری و دوگانگی رسانه

برای برخی هواداران، تیم نماد شهر، طبقه، قومیت یا حیثیت جمعی است. شکست تیم ممکن است به عنوان آسیب به هویت جمعی تجربه شود. این به معنای توجیه خشونت نیست؛ بلکه نشان می‌دهد خشونت هواداری را باید در بستر اجتماعی تحلیل کرد.

ورزش مدرن هم خشونت را کنترل می‌کند و هم گاهی آن را تماشایی می‌سازد. رسانه‌ها گاهی درگیری و تنش را برجسته می‌کنند، زیرا برای مخاطب جذاب است. اقتصاد توجه می‌تواند از خشونت تغذیه کند.

فساد، تبانی و دستکاری مسابقات

فساد سازمانی با ماهیت بنیادی ورزش در تضاد است؛ ورزش بر اصل عدم قطعیت نتیجه استوار است. اگر مخاطب باور کند نتیجه از پیش تعیین شده، اعتماد به ورزش فرو می‌ریزد.

UNODC

فساد خاص ورزش شامل دستکاری مسابقات و شرط‌بندی غیرقانونی است؛ رفتارهایی که رقابت منصفانه را مخدوش می‌کنند.

کنوانسیون ماکولین

شورای اروپا دستکاری مسابقات را تهدیدی جهانی می‌داند و بر همکاری دولت‌ها، سازمان‌های ورزشی و اپراتورهای شرط‌بندی تأکید می‌کند.

شبکه‌های فساد و شرایط رشد آن

تبانی می‌تواند شبکه‌ای پیچیده از بازیکنان، داوران، مدیران، واسطه‌ها، شرط‌بندان و حتی جرایم سازمان‌یافته باشد. گزارش‌های UNODC نشان می‌دهند ورزش می‌تواند با شبکه‌های فراملی جرم سازمان‌یافته مرتبط شود.

فرهنگ پنهان‌کاری

نظارت نهادی ضعیف

منافع اقتصادی بالا

مبارزه با فساد ورزشی فقط با مجازات چند نفر حل نمی‌شود؛ باید ساختار مالی، حقوقی و نظارتی ورزش اصلاح شود.

شرط‌بندی و اقتصاد سایه ورزش

وقتی مسابقه از یک رویداد ورزشی به یک دارایی مالی تبدیل شود، نتیجه بازی برای شبکه‌های مالی و شرط‌بندان نیز اهمیت پیدا می‌کند. هرچه لیگ‌ها کم‌درآمدتر و نظارت ضعیف‌تر باشد، احتمال نفوذ شرط‌بندی غیرقانونی بیشتر می‌شود.

در اقتصاد سایه ورزش، اطلاعات محرمانه، آسیب‌دیدگی بازیکنان، تصمیم داور، یا حتی یک کارت زرد می‌تواند ارزش مالی پیدا کند. انحراف امروز فقط مربوط به نتیجه نهایی نیست؛ حتی جزئیات کوچک مسابقه نیز هدف دستکاری قرار می‌گیرند.

شرط‌بندی: مسئله فردی نیست

از منظر جامعه‌شناسی، شرط‌بندی بخشی از اقتصاد سایه ورزش است، نه صرفاً انتخاب فردی.

آزار و سوءاستفاده در محیط ورزش

موضوع آزار شامل آزار جنسی، روانی، خشونت بدنی، کنترل افراطی و سوءاستفاده از قدرت در رابطه مربی-ورزشکار می‌شود. IOC در بیانیه اجماعی نوامبر ۲۰۲۴ تأکید کرده که ورزش ایمن مسئولیت همگانی است و حفاظت از ورزشکاران باید بخش اصلی حکمرانی ورزشی شود.

برخی رفتارهای آزارگرانه با عنوان «سخت‌گیری مربی»، «نظم» یا «تربیت قهرمان» توجیه می‌شوند. جامعه‌شناسی ورزش می‌پرسد: مرز میان تمرین سخت و خشونت کجاست؟ ورزش بدون امنیت انسانی، ورزش سالم نیست.

انحرافات مدیریتی و فساد ساختاری

نمونه‌های انحراف مدیریتی

قراردادهای غیرشفاف،
انتصاب‌های رانتی، سوءاستفاده از
بودجه عمومی، نفوذ واسطه‌ها،
پول‌شویی و فساد در میزبانی
رویدادها

چرا خطرناک‌تر است؟

فساد مدیریتی ساختار ورزش را
آلوده می‌کند. فرهنگ بی‌اعتمادی
گسترش می‌یابد و اخلاق ورزشی
فربوده می‌شود.

راه‌حل نهادی

حکمرانی خوب، شفافیت و
پاسخگویی بخشی از اخلاق
ورزشی‌اند. اگر افشاگران حمایت
نشوند و مدیران مصون باشند،
فساد بازتولید می‌شود.

انحراف مثبت: هنجارشکنی سازنده

تمایز کلیدی

انحراف مخرب: عدالت، سلامت و اعتماد را تخریب می‌کند.

انحراف مثبت: هنجارهای ناعادلانه را به چالش می‌کشد.

جامعه‌شناسی نگاه ساده‌ای به نظم ندارد. هر نظامی خوب نیست و هر هنجارشکنی بد نیست. ورزش گاهی نیازمند کسانی است که سکوت را بشکنند.

مقاومت اخلاقی

ورزشکارانی که علیه نژادپرستی، تبعیض جنسیتی یا فساد اعتراض می‌کنند، ممکن است «اخلالگر» نامیده شوند. اما در نگاه جامعه‌شناختی، این رفتارها شکل‌هایی از **مقاومت اخلاقی** هستند.

نقش رسانه در بازنمایی انحراف ورزشی

نقش افشاگرانه

رسانه‌ها می‌توانند فساد، دوپینگ، تبانی و سوءاستفاده را افشا کنند. بسیاری از پرونده‌های بزرگ بدون روزنامه‌نگاری تحقیقی آشکار نمی‌شدند.

نقش تماشایی‌ساز

رسانه‌ها گاهی رسوایی، خشونت و سقوط قهرمانان را تماشایی می‌کنند. انحراف فردی و هیجانی روایت می‌شود، اما ساختارهای تولیدکننده آن نادیده گرفته می‌شوند.

جامعه‌شناسی ورزش از رسانه می‌خواهد انحراف را نه فقط به‌عنوان رسوایی، بلکه به‌عنوان نشانه‌ای از مشکل ساختاری روایت کند.

انحراف در ورزش ایران

ورزش ایران، به‌ویژه فوتبال، با مسائلی چون وابستگی مالی به دولت، ضعف شفافیت، بحران حق پخش، نفوذ واسطه‌ها و ناپایداری مدیریتی روبه‌روست.

01

فساد و قراردادهای غیرشفاف

اتهام‌های مربوط به دخالت واسطه‌ها، بدهی باشگاه‌ها و فشار بر داوران بارها در فضای عمومی مطرح شده است.

03

دوپینگ و فشار مدال

باید پرسید: آیا ورزشکاران آموزش کافی دارند؟ آیا فشار کسب مدال از مربی، خانواده و نهادهای رسمی وجود دارد؟

02

خشونت کلامی و نمادین

شعارهای توهین‌آمیز، تحقیر قومی و جنسیتی در ورزشگاه‌ها نیازمند آموزش و اصلاح نهادی است.

پیشگیری از انحراف: از مجازات تا اصلاح ساختار

مجازات لازم است، اما کافی نیست. اگر شرایط تولید انحراف تغییر نکند، همان رفتارها تکرار می‌شود. پیشگیری مؤثر نیازمند نگاه چندسطحی است.

سطح تیمی

مربی باید مسئول امنیت، رشد و کرامت ورزشکار باشد، نه فقط نتیجه

سطح فردی

آموزش اخلاق ورزشی، آگاهی درباره دوپینگ، مهارت‌های کنترل هیجان و شناخت حقوق ورزشکاران

سطح ملی و بین‌المللی

همکاری چندبخشی بر اساس کنوانسیون ماکولین میان دولت‌ها، نهادهای ورزشی و اپراتورهای شرط‌بندی

سطح سازمانی

شفافیت مالی، گزارش‌دهی امن، حمایت از افشاگران و نظارت مستقل

جمع‌بندی: ورزش، قدرت و انحراف

انحراف در ورزش موضوعی حاشیه‌ای نیست. دوپینگ، خشونت، تبانی، فساد، آزار و شرط‌بندی نشان می‌دهند که ورزش می‌تواند اخلاق بسازد، اما می‌تواند اخلاق را نیز تخریب کند.

تحلیل چندوجهی

تحلیل انحراف در ورزش یک تحلیل اخلاقی ساده نیست؛
تحلیلی درباره قدرت، نابرابری،
بدن، اقتصاد، رسانه و حکمرانی
است.

نگاه ساختاری

فرد خطاکار مهم است، اما کافی
نیست. باید دید چه نظام پاداشی،
چه فشار اقتصادی و چه روابط
قدرتی آن خطا را ممکن کرده
است.

درس اصلی

ورزش یک نهاد اجتماعی پیچیده است؛ هم ظرفیت‌رهای و رشد دارد، هم
امکان آسیب و انحراف. فهم علمی ورزش یعنی دیدن هر دو وجه آن.